

Daiva SINKEVIČIŪTĖ

Vilniaus universitetas

LIETUVIŲ DVIKAMIENIŲ VARDŲ ANTROJO KAMIENO PERDIRBINIAI – PAGONIŠKO IR KRIKŠČIONIŠKO VARDYNO SAŲVEIKOS REZULTATAS?

Alterations of the second stem of Lithuanian compound names as a result of the interaction of Pagan and Christian name systems?

Anotacija. Lietuvos Metrikoje pasitaiko dvikamienių asmenvardžių, kurių antrieji kamienai sutampa su krikštavardžių kamienais. Dėl to buvo tirta, kaip tokių kamienų atsirado, nes anksčiau nustatyta, kad ši pozicija lietuvių dvikamieniuose varduose yra stabili: kuriant naujus vardus į ją perimamas senas lietuvių dvikamienių vardų kamienas. Tiriant vardus su antraisiais dėmenimis *van-*, *vaš-*, *vant-* ir *jont-* pastebėta, kad jie atsirado perdirbus dvikamienių vardų kamienus *vain-*, *vaiš-* ir *jot-*. Keturnariai CVvC struktūros lietuvių kamienai buvo perdirbti jų dvibalsį užrašius balsiu dėl rusėnų kalbos įtakos. Trinariai CVC struktūros kamienai, siekiant panašumo į antruosius CVCC struktūros dvikamienių vardų kamienus, buvo praplėsti pabaigos *-t* arba jiems po balsio buvo įterptas priebalsis *-n-*. Tokie perdirbimo atvejai nustatyti iš dvikamienių vardų, kurie turi tą patį pirmąjį kamieną, variantiškai užrašytų antrųjų dėmenų. Dėl to manytina, kad dvikamienių vardų antrųjų kamienų sutapimas su krikštavardžių kamienais yra antrinis reiškinys.

Raktažodžiai: lietuvių kalba; onomastika; antroponimika; dvikamieniai asmenvardžiai; kamienas; perdirbinys; krikštavardinis kamienas.

Abstract. In the Lithuanian Metrica one finds compound names whose second member coincides with Christian stems. The way these stems came about merits a special investigation, as it is a well-established fact that the second stem is the most stable part of Lithuanian compound names. When new compound names are created, the second stem is usually taken from the old Lithuanian stock of compound names. The present research indicates that the second stems *van-*, *vaš-*, *vant-* and *jont-* arose through alteration of the stems *vain-*, *vaiš-* and *jot-*. The diphthongs of Lithuanian stems of the structure CVvC were written as monophthongs due to the influence of the Ruthenian language. Stems of the structure CVC were expanded by *-t* or *-n-* (after vowels) in order to bring them closer to the second stems of the structure

CVCC. It thus seems that the coincidence of the second stem of some compound names with Christian names is a purely secondary phenomenon.

Keywords: Lithuanian; onomastics; anthroponymy; compound proper name; stem; alteration; Christian stem.

1. Įvadas

Publikuojama Lietuvos Metrika (toliau – LM) yra ikikrikščioniško laikotarpio lietuvių asmenvardžių šaltinis. LM užrašymai liudija, kaip į tautinių vardyną plito krikščioniški asmenvardžiai – jie buvo vardai, iš kurių susidarė patronimai, vėliau tapę pavardėmis. LM asmenų įvardijimai rodo ir tiesioginę krikštavardžių įtaką lietuvių vardynui: be krikštavardinių asmenvardžių, pasitaiko ir sudurtinių vardų, kurių vienas iš dėmenų yra krikštavardinės kilmės.

Žinomi yra asmenvardžiai su pirmuoju krikštavardiniu kamienu, pridėtu prie antrojo lietuvių kilmės kamieno, pvz., *Dim-gail-a*, *Māc-vil-as*. Taip pat pasitaiko vardų, kurių antrasis kamienas sutampa su krikštavardžiu, jo trumpiniu, o pirmasis kamienas yra lietuvių kilmės dėmuo, pvz., *Nór-vaš-as*, *Tól-vaš-as*. Tokios sandaros asmenvardžiai neremia dėsningumo, kad kuriant naujus vardus į antrąjį kamieną perimamas lietuvių kilmės dėmuo, o pirmojo kamieno poziciją užima naujas dėmuo (Sinkevičiūtė 2018a, 128–129; 2018b, 322).

Dėl to tirti pasirinkti asmenvardžiai, kurie turi pirmąjį lietuvių kilmės kamieną, o jų antrasis dėmuo sutampa su krikštavardžio, jo trumpinio kamienu. Keliamas klausimas, ar šie asmenvardžiai atsirado dėl skolintų vardų įtakos, nes pagal dvikamienius vardus yra perdirbtų krikštavardžių (Zinkevičius 2005, 46–47; 2008, 484–486).

2. Dvikamieniai vardai su krikštavardiniu kamienu ir jų tyrimai

Lietuvių dvikamieniai asmenvardžiai nėra surinkti iš istorijos šaltinių. Išsamiausių dvikamienių vardų, jų kamienų sąvadus publikavo Zinkevičius (2008), bet juose trūksta dalies asmenvardžių, jų kamienų. Sąvade pasitaiko ir netikrų asmenvardžių, nes Zinkevičius dvikamienius vardus daugiausia rekonstravo iš pavardžių ir vietovardžių, kurių dalies pamatas buvo skolinti vardai, onimų perdirbiniai (Sinkevičiūtė 2010, 145–151). Atskiri dvikamieniai asmenvardžiai pristatomi istorinės antroponimikos darbuose (Jurkėnas 1966; Zinkevičius 1977; Maciejauskienė 1991; Ragauskaitė 2005 ir kt.), pagal kuriuos galima pildyti į sąvadą įtrauktų vardų inventorių.

Dvikamienius asmenvardžius, kurie turi pirmąjį krikštavardinį kamieną, skyrė Būga (1911 [1958]), Jurkėnas (1966), Zinkevičius (2005; 2008).

Pirmaisiais šių vardų kamienais tapę krikštavardžiai, jų trumpiniai buvo perimti iš lenkų ar rusėnų kalbų. Šie asmenvardžiai buvo vienas iš Zinkevičiaus (2005; 2008) argumentų, kad iki krikšto (1387 m.) Lietuvos vardyne vartoti iš rytų slavų X–XIII a. perimti krikštavardžiai.

Lietuvių dvikamienių vardų, kurių antrasis kamienas yra kilęs iš krikštavardžio, taip pat pasitaiko. Dažniausiai minimi vardai, sudaryti iš dviejų krikštavardžių, pvz., *Jur-jōn-as*, arba iš apeliatyvo ar apeliatyvinio asmenvardžio ir krikštavardžio, pvz., *Did-jurg-is*, *Gaid-jurg-is* (Zinkevičius 2005, 21–37; 2008, 485–486). Jie yra vėlyvi dariniai, atsiradę dūriniu tapus poseyvinei ar atributinei konstrukcijai.

Zinkevičius (2008, 485) skyrė ir vardus su antruoju krikštavardiniu dėmeniu, turinčius pirmuosius kamienus su nutrupėjusia finale ir dėl to praradusius ryšį su pamatiniu žodžiu. Tokie yra, pvz., *Ro-mik-aitis*, kurio *mik-* < *Mikas*, *Tra-jōn-as*, kurio *jon-* < *Jōnas*. Vis dėlto šiuos asmenvardžius galima aiškinti kitaip: *Romikaitis* < **Rom-ikas* < *Rōmas* (LPŽ 2, 620), o *Trajōnas*, kaip ir variantas *Trojānas*, skolinti iš slavų, plg. le. *Trojan*, *Trojanek*, br. *Траян*, *Траянауски* (LPŽ 2, 1059, 1071)¹. Dėl to skirti šių vardų nėra poreikio².

Taip pat pasitaiko ir asmenvardžių, kurių pirmasis kamienas yra paliudytas senuosiuose lietuvių dvikamieniuose varduose, o antrasis dėmuo yra krikštavardinis (Zinkevičius 2008, 485), plg. *Gūd-jurg-is* ir *Gūd-min-as*, *Gūd-vain-as*. Vis dėlto senuoju laikomą kamieną *gud-* (žr. Sinkevičiūtė 2011, 299–310) galima kildinti ir iš etnoniminio avd. *Gūdas* bei priskirti vėlyviems dariniams (žr. *Gaid-jurg-is*↑). Zinkevičiaus darbe (2008, 73–169) yra ir vien jo išskirtų šio tipo vardų, pvz., *Kál-jurgis*, *Kùl-jurg-is*, bet jų šaltinis nėra aiškus ir dėl to patikimumas atrodo abejotinas.

Dar Zinkevičius (2008, 156, 157) sąvade minėjo vardus su antraisiais kamienais *van-*, *vaš-* ir nurodė, kad šių kamienų pamatu gali būti arba krikštavardžiai, arba šie dėmenys yra veldiniai. Dalis šių vardų turi pirmuosius kamienus, pvz., *gil-*, *nor-*, kurie yra paliudyti toje pačioje pozicijoje kitų

¹ Kiti Zinkevičiaus išskirti to paties tipo asmenvardžiai atrodo probleminiai ir dėl neiškių jų šaltinių.

² Gal čia galima minėti **Laĩ-pros-as*: *Семен Придютин Ловъпрасововъ* 1519 m. Maskva (LM 11(11), 74, 90), kurio *lau-* perimtas iš kitų asmenvardžių, plg. *Laĩ-kintas* (Zinkevičius 2008, 105; Jurkėnas 1966, 109, 123), o *pros-* < **Pros-ys*, plg. pvd. *Prosėvičius*, kurio *pros-* < *Фрося: Ефросин* (LPŽ 2, 517)? Šiuo atveju abejonių dėl asmenvardžio baltiškumo kelia jo lokalizacija.

lietuvių dvikamienių asmenvardžių. Tai rodo, kad šie kamienai nėra atsitiktinio užrašymo rezultatas.

Vis dėlto kiti tyrėjai vardus su *vaš-*, *van-* teikė kartu su asmenvardžiais, kurie turi kamienus *vaiš-*, *vain-*, pvz., *Таль-воишь* nurodomas prie *Tol-vaišas* (Būga 1911 [1958], 236), *Тар-вои-ойтисъ* – prie *Tar-vain-as* (Jurkėnas 1966, 52). Tai rodo, kad *vaš-*, *van-* yra laikomi lietuvių kamienų variantais, nors jų susidarymas ir neaiškinamas.

Todėl Zinkevičiaus krikštavardiniais laikomų dėmenų *van-*, *vaš-* kilmė atrodo svarstyтина. Kitų dvikamienio vardo antrojo dėmens pozicijoje esančių kamienų, kurie sutaptų su krikštavardžiais, jų trumpiniais ir būtų pridėti prie seno pirmojo lietuvių kilmės kamieno, literatūroje, atrodo, neminama³. Taigi krikštavardžiai yra patikimai fiksuoti vien asmenvardžių, turinčių antrąjį lietuvių kilmės dėmenį, pirmajame kamienne arba užima vėlyvuose asmenvardiniuose dūriniuose kurio nors dėmens poziciją.

3. Asmenvardžių atrankos ir pateikimo kriterijai

Svarstant krikštavardžių įtaką lietuvių asmenvardžiams buvo panaudoti LM, Lietuvoje publikuotos iki 2018 m. (imtinai), vienanariai ar kelianariai asmenų įvardijimai. Tokių asmenvardžių rasta rusėniškai rašytuose įvardijimuose. Pridurtina, kad atsisakyta netipiškai rusėnų kalbos rašmenimis perteiktų kamienų antroponimų (žr. Sinkevičiūtė 2018a, 119–120).

Tirtų asmenvardžių lietuvių kalbos balsius atitinka rusėniškai perteiktos balsės, kaip nustatyta Būgos (1911 [1958], 201–269), Jurkėno (1966) ir kitų tyrėjų. Asmenvardžių /a/ užrašyta <o>, atitinkamai /al/ – <ол>, /an/ – <он>, /ar/ – <ор>, /ai/ – <ои>, <ой>, nors rasta atvejų, kai /a/ užrašytas ir <a>, atitinkamai /ar/ – <ар> (tai greičiausiai rodo jų tvirtapradį kirčiavimą; žr. Būga 1911 [1958], 229–230), /o/ – <a>, atitinkamai /ol/ – <ал>, /e/ – <e>, /i/ ir /y/ – <и>. Šalia sutampančių priebalsių užrašymo atvejų, /g/ yra užrašytas <кг> (žr. Sinkevičiūtė 2018b, 306).

Pristatant asmenvardžius, LM įvardijimai teikiami chronologiškai. Po LM antroponimų, užrašytų ne vienaskaitos nominatyvu, yra skaičiaus ir linksnio nuorodos, o po visų – metai ir asmens, kurio įvardijime rastas antroponimas, gyvenamoji vieta, jeigu ji žinoma, bei LM numeris, akto numeris ir leidinio puslapis.

³ Būga (1911 [1958], 254) manė, kad avd. *Win-mot-* dėmuo *mot-* yra klaidingai užrašytas *mant-*.

Vardai grupuoti pagal jų antruosius dėmenis. Grindžiant pirmojo kamieno kilme, teikiamas jį turintis asmenvardis iš Zinkevičiaus (2008) sąvado, minimas Būgos, Jurkėno ar LPŽ (žr. Sinkevičiūtė 2018a, 121; 2018b, 306). Antrajam kamienui nurodomas jo pamatas: krikštavardis, jo trumpinys, vartojamas lietuvių ir slavų kalbose, remiantis LPŽ, Birylos (1966), Rymuto (1999; 2001) darbais.

4. Asmenvardžiai, turintys su krikštavardžiu sutapusį dėmenį

Pirmąją iš LM įvardijimų rekonstruotų dvikamienių asmenvardžių grupę sudaro vardai, kurių antrąjį dėmenį galima sieti su *Van-ys*, plg. pvd. *Vanickas* (LPŽ 2, 1160), taip pat br. *Ванин, Ванович* ir kt. (Biryła 1966, 83–87), le. *Wanał, Wanało* ir kt. (Rymut 2001, 651). Šie asmenvardžiai turi pirmąjį dėmenį *by-* (dėl jo žr. *Bý-taut-as*, Zinkevičius 2008, 78; Būga 1911 [1958], 224): *Бивоневича* (gen. sg.) 1541 m. (LM 229(10), 136, 84; 235, 146), *darg-* (dėl jo žr. *Dárg-vil-as*, Zinkevičius 2008, 82; Jurkėnas 1966, 104): *Будка Доркговонитуса* (gen. sg.) 1516 m. (LM 9(9), 581, 322), *per-* (dėl jo žr. *Pér-min-as*, Zinkevičius 2008, 124; LPŽ 2, 430): *Гриуць Первоноитисъ* 1528 m. Kražiai (LM 523(1), 160), ir *skir-* (dėl jo žr. *Skir-mant-as*, Zinkevičius 2008, 135; Jurkėnas 1966, 175): *Станиславъ Скирвановичъ*⁴ 1438 m. Ariogala (LM 225(6), 404, 271); *Станиславъ Скирвонович* 1438 m. Ariogala (LM 225(6), 404, 272).

Kito dvikamienio asmenvardžio antrasis dėmuo sietinas su *Vaš-as*, plg. pvd. *Vaškys* (LPŽ 2, 1172)⁵, taip pat br. *Вашко, Вашук* ir kt. (Biryła 1966, 83–87), le. *Waszaj, Waszajko* ir kt. (Rymut 2001, 657). Šio vardo pirmasis kamienas yra *nor-* (dėl jo žr. *Nór-but-as*, Zinkevičius 2008, 122; Būga 1911 [1958], 226): *Петрашъ Наривошевичъ* 1528 m. Trakai (LM 523(1), 60); *Степан Наривошитис* 1528 m. Kražiai (LM 523(1), 160)⁶.

Pateikti asmenvardžiai rodo, kad vardai su *van-*, *vaš-* turi pirmuosius kamienus, patikimai paliudytus kitų lietuvių dvikamienių asmenvardžių. Antųjų kamienų *van-*, *vaš-* perteikimo atvejai nėra atsitiktiniai, nes kartojasi skirtinguose varduose.

⁴ Dėl *a* užrašymo <a> žr. toliau.

⁵ Dėl *vaš-* pirmojo dėmens pozicijoje žr. Sinkevičiūtė (2008, 263–274).

⁶ Rastas vardas, kurio antrasis dėmuo yra *vinc-*, žr. pvd. *Vīncius* (LPŽ 2, 1221): *Ивань Волвинъовъ* 1528 m. Polockas (LM 523(1), 139). Tačiau dėmuo *val-* gali būti ne tik baltiškasis: *val-* < *valià*, plg. *Val-i-mant-as* (Zinkevičius 2008, 156; Jurkėnas 1966, 71), bet ir krikštavardinis: *val-* < *Vālius* : *Valtīnas* (LPŽ 2, 1154). Taigi asmenvardis greičiausiai yra naujas darinys.

Tačiau lietuvių vardyne yra asmenvardžių, kurie turi tokį patį pirmąjį lietuvių kilmės kamieną, o jų antrieji kamienai skiriasi mediale – vienais atvejais antrasis dėmuo yra lietuvių kilmės kamienas, o kitais atvejais sutampa su krikštavardžiu, jo trumpiniu. Vieni tokių asmenvardžių turi lietuvių kilmės antruosius kamienus: *vain-*, plg. *Bý-vain-as* (Zinkevičius 2008, 78; Jurkėnas 1966, 39, 52), *Dárg-vain-as* (Zinkevičius 2008, 82; Jurkėnas 1966, 104), *Pér-vain-as* (Zinkevičius 2008, 124; LPŽ 2, 431), *Skír-vain-as* (Zinkevičius 2008, 135; Jurkėnas 1966, 174), ir *vaiš-*, plg. *Jó-vaiš-as* (Zinkevičius 2008, 98; Jurkėnas 1966, 64, 192), *Nór-vaiš-as* (Zinkevičius 2008, 122; Būga 1911 [1958], 236). Dėl sutampančio pirmojo kamieno ir antrojo dėmens struktūros panašumo manytina, kad *vain-*, *vaiš-* galėjo būti perdirtbti į *van-*, *vaš-*. Jų ryšys su *Vanỹs*, *Vášas* greičiausiai yra antrinis.

Pridurtina, kad CVvC struktūros kamienų užrašymą rusėnų kalba CVC struktūros kamienais grindžia kiti asmenvardžiai. Antrasis kamienas *vaiš-* tame pačiame avd. *Tól-i-vaiš-as* gali būti užrašytas *vaiš-* ir *vaš-*: *Таливоишуу* (dat. sg.) 1440–1492 m. (LM 3(3), 20) ir *Таливоишу* (dat. sg.) 1440–1492 m. (LM 3(3), 23). Antrasis kamienas *vain-* avd. *Gěd-vain-as* gali būti užrašomas *vain-* ir *van-*: *Пиктужыс Кгедвойнайтисъ* 1542 m. Žarėnai (LM 225(6), 405, 273) ir *Пиктужысъ Кгедвонайтис* 1542 m. Žarėnai (LM 225(6), 405, 273). Pagal šiuos atvejus manytina, kad tokiu būdu perdirtbtų CVvC struktūros kamienų galėjo būti daugiau⁷.

Kamienų perdirtbimo priežastys slypi rusėnų kalboje: Jurkėnas (1966, 67) yra pastebėjęs, kad lietuvių kalbos dvibalsius, ypač nekirčiuotus, raštininkai kartais užrašydavo balsėmis. Tokio [ai] perteikimo <o> atvejų yra pasitaikę ir pirmajame kamiene, užrašant dėmenis *vain-*, *vaid-* (žr. Sinkevičiūtė 2008, 269–272; 2014, 166–171)⁸.

Pridurtina, kad dėmens *van-* medialė, užrašyta <a> (prie *skir-* žr. *Скирвановичъ*↑), nerodo dėsningo /a/ perteikimo grafema <o>. Tačiau grafemą <a> laikant ankstesnio dvibalsio liekana, galima spėti <a> užrašytą pagal <ai>, kuriuo buvo perteiktas /ai/. Toks užrašymas gali rodyti, kad /ai/ buvo kirčiuotas tvirtapadiškai (žr. Būga 1911 [1958], 229–230).

⁷ Manant *vain-* užrašytą <von->, galima atkurti **Tiž-vain-as*: *Яна Мартиновича Тижъвоновича* (gen. sg.) 1537 m. (LM 20(20), 14, 59), kurio pirmasis dėmuo yra iki šiol neišskirtas apeliatyvinis dėmuo *tiž-* < lie. *tįžti* (*tỹžta*, *tįžo*), o antrasis dėmuo yra *vain-* (tokio tipo vardus žr. Sinkevičiūtė 2018b).

⁸ Vardai, užrašyti su antruoju dėmeniu *gal-*, Būgos (1911 [1958], 243–247) teikiami prie onimų su *gail-*.

Taigi dėl varijuojančių tuos pačius pirmuosius kamienus turinčių asmenvardžių antrųjų kamienų *vain-* ir *vaiš-* užrašymų manytina, kad perdirbus asmenvardžius atsirado trumpesnių kamienų, sutapsių su krikštavardžiais, ir avd. *Vanỹs*, *Vāšas* nebuvo antrųjų dėmenų pamatu. Sutapę su krikštavardžiais perdirbti kamienai galėjo įsitvirtinti asmenvardžių sistemoje. Kiti CVvC struktūros antrieji lietuvių kamienai galėjo būti perdirbti į antrinius CVC struktūros dėmenis. Pagrindinis tokius kamienus turinčių asmenvardžių identifikavimo kriterijus yra tą patį pirmąjį kamieną turintys dvikamieniai vardai.

5. Asmenvardžiai, turintys išplėstą su krikštavardžiu sutampantį dėmenį

Kitai LM įvardijimuose rastų dvikamienių asmenvardžių grupei priskirti vardai, kurių antrojo kamieno pradinė trinarė CVC struktūros dalis sutapo su krikštavardžiu ir turėjo pridėtą pabaigos *-t*. Šis pabaigos *-t* galėjo būti pridėtas prie CVC struktūros kamieno pagal kitus dvikamienių vardu CVCC struktūros antruosius kamienus, kurie buvo dažni jų dėmenys (Sinkevičiūtė 2006, 206). Taip aiškinti CVCC dėmens sandarą skatina nustatytas inovatyvus polinkis antruosius CVC struktūros lietuvių dvikamienių vardu kamienus plėsti dėmeniu *-t* (Jurkėnas 1966, 204)⁹.

LM rasta asmenvardžių, kurių antrasis dėmuo sutapo su *Van-ỹs* (dėl jo žr. anksčiau) kamieniu, išplėstu *-t*. Šie asmenvardžiai turi pirmąjį kamieną *med-* (dėl jo žr. *Mėd-vaiš-as*, Zinkevičius 2008, 114; Būga 1911 [1958], 236): *Медиwонтъ* 1449 m. Nemunaitis (LM 3(3), 66), ir *tar-* (dėl jo žr. *Tár-vyd-as*, Zinkevičius 2008, 147; Jurkėnas 1966, 55, 184): *Пашка Тарwонтwомисъ* 1528 m. Viduklė (LM 523(1), 152). Dėmuo *vant-* pasikartoja skirtinguose asmenvardžiuose, o tai rodo jį esant neatsitiktiniu užrašymu.

Lietuvių vadyne dar yra žinomas *Tár-vain-as* (Zinkevičius 2008, 147; Jurkėnas 1966, 184), kurio *vain-* galėjo būti užrašytas *van-* (žr. anksčiau) ir praplėstas *-t* pagal kitus kamienus. Tokiu pačiu būdu *vant-* galėjo susidaryti ir asmenvardyje su pirmuoju dėmeniu *med-*, nors **Mėd-vain-as* ir nėra paliudytas. Tokia galimybė atrodo įmanoma, nes nėra žinomas visas dvikamienių asmenvardžių inventorių. Kita vertus, dėl *vant-* struktūros panašumo į kitus keturnarius kamienus ir nutrūkusio ryšio tarp vardu dėmenų, jis galėjo būti

⁹ Vardu su antruoju CVCC struktūros kamieniu įtaka kitiems asmenvardžiams buvo didelė – pagal juos buvo perdirbti ir krikštavardžiai: Zinkevičius (2008, 485) nurodo avd. *Jadamtowocz*, atsiradusį vietoj *Jadamko* dėl *mant-* įtakos.

iš vardo su pirmuoju kamienu *tar-* perimtas į dvikamienių asmenvardžių sistemą ir priimtas kaip lietuvių dėmuo, kuris tapo pamatu vardui su *med-*.

Laikant *vant-* atsiradusį perdirbęs antrąjį dėmenį *vain-* ir vėliau praplėsus *-t*, galima kelti mintį, kad buvo ir daugiau keturnarių CVvC struktūros kamienų, atsiradusių tuo pačiu būdu. Tai rodo, kad *Vanỹs* kamienas netapo antrojo dėmens *van-* pamatu.

Kiti asmenvardžiai, priskirti šiai grupei, yra dvikamieniai vardai, kurių antrasis dėmuo sutapo su *Jõn-as* (jį žr. LPŽ 1, 841; taip pat plg. br. Ян, Янович ir kt., Biryla 1966, 83–87; le. Jan, Jana ir kt., Rymut 1999, 331–335) kamienu, kurio pabaigoje pridėtas *-t*. Šie asmenvardžiai turi pirmąjį dėmenį *man-* (dėl jo žr. *Mañ-oyd-as*, Zinkevičius 2008, 110; Jurkėnas 1966, 123): plg. *Монянтү* (dat. sg.) 1440–1492 m. Medininkai (LM 3(3), 50), ir *žad-* (dėl jo žr. *Žād-min-as*, Zinkevičius 2008, 166; Jurkėnas 1966, 106): *Жадянт Томькович* 1528 m. (LM 523(1), 117). Kadangi *jont-* kartojasi skirtinguose asmenvardžiuose, tai manytina, kad šis dėmuo nėra atsitiktinio užrašymo rezultatas.

Tačiau Lietuvos varyne yra žinomas avd. *Mañ-jot-as* (žr. Sinkevičiūtė 2018a, 123), kuriuo remiantis galima kitaip aiškinti *jont-* atsiradimą: šio vardo kamienas *jot-* galėjo būti praplėstas išpraustiniu *n*, siekiant panašumo į kitus keturnarius CVCC struktūros kamienus, kurie buvo vieni dažniausių antrųjų dvikamienių vardų kamienų (Sinkevičiūtė 2006, 206). Tokį trinario kamieno perdirbimo būdą mini Zinkevičius (2008, 80), aptardamas kamieno *bunt-* iš *but-* atsiradimo galimybę. Krikštavardžio *Jõnas* dažnumas ir pradžios garsų sutapimas galėjo paskatinti perdirbti kamieną *jot-*.

Tuo tarpu pirmojo kamieno *žad-* asmenvardis su *jont-* galėjo atsirasti dvejopai. Kaip ir avd. *Mañ-jot-as*, galėjo būti perdirbtas iki šiol nežinomo avd. **Žād-jot-as* antrasis kamienas. Kita vertus, *jont-* galėjo būti ir savarankiškas kamienas, perimtas iš kitų vardų, nes jis buvo keturnaris CVCC struktūros kamienas kaip ir kiti dažni antrieji dvikamienių vardų kamieniai, nes kuriant naujus asmenvardžius ryšys tarp dėmenų buvo nutrūkęs (Sinkevičiūtė 2018a, 128–129; 2018b, 322).

Kadangi *jont-* galėjo atsirasti iš trinario kamieno *jot-* su išpraustiniu *n*, tai galėjo būti ir daugiau tokiu būdu perdirbtų antrųjų trinarių CVC struktūros kamienų į keturnarius CVCC struktūros kamienus. Kamieno *jont-* ryšys su *Jõnas* greičiausiai yra antrinis, paskatinęs perdirbti *jot-*.

Taigi antrieji vardų kamienai buvo perdirbami ne tik trumpinant, bet plečiant, kad jie taptų panašūs į dažnus antruosius CVCC struktūros keturnarius kamienus. Kamienų plėtros būta dvejopos: pridedant pabaigos *-t* (kaip ir plečiant lietuvių dvikamienių vardų kamienus) ar priebalsį išspraudžiant į trinarį dėmenį.

6. Apibendrinimas

1. Remiantis LM įvardijimuose rastais asmenvardžiais nustatyta, kad patikimų lietuvių dvikamienių vardų, kurių pirmasis kamienas yra senas lietuvių kilmės kamienas, o antrasis – krikštavardinės kilmės – nėra. Tai patvirtina teiginį, kad kuriant naujus vardus antrojo kamieno pozicija buvo stabilesnė nei pirmojo.

Su krikštavardžiais sutapę antrieji dėmenys *van-*, *vaš-* yra perdirbti lietuvių dvikamienių vardų kamienai *vain-*, *vaiš-*, kaip juos traktuoja Būga, Jurkėnas, o dėmenys *vant-*, *jont-* atsirado iš kamienų *vain-*, *jot-*. Dėl perdirbtų dėmenų pasikartojimo skirtinguose asmenvardžiuose manytina, kad lietuvių dvikamienių vardų kamienų perdirbimas buvo sisteminis reiškinys.

2. LM įvardijimuose esančios vardų formos liudija, kad lietuvių dvikamienių asmenvardžių antrieji kamienai rusėnų kalboje buvo perdirbami šiais būdais:

- keturnaris CVvC struktūros kamienas trumpintas į trinarį CVC struktūros kamieną, dvibalsį užrašant balse (pvz., *vain-* → *van-*);
- trinaris CVC struktūros kamienas, atsiradęs sutrumpinus CVvC struktūros kamieną, plėstas pabaigos dėmeniu *-t* (pvz., *vain-* → *van-* + *t* → *vant-*);
- trinaris CVC struktūros kamienas perdirbtas į CVCC struktūros kamieną, po balsio įterpus *-n-* (pvz., *jot-* → *jont-*).

Viena priežastis, dėl kurios perdirbti dvikamienių vardų antrieji kamienai, yra polinkis lietuvių kamieno dvibalsį užrašyti balse. Kita priežastis perdirbti kamienus plečiant jų struktūrą buvo pastangos juos padaryti panašius į dažnus antruosius CVCC struktūros dvikamienių vardų kamienus.

3. Perdirbtų dvikamienių vardų antrųjų kamienų sutapimas su krikštavardžių kamienais yra antrinis reiškinys, o juos turintys vardai nelaikytini tiesioginiu krikščioniško vadyno poveikiu lietuvių asmenvardžiams. Perdirbtų lietuvių kamienų *van-*, *vaš-* ir *jont-* sutapimas su krikštavardiniais kamienais galėjo paskatinti jų įsitvirtinimą rusėniškai rašomame lietuvių vadyne, kur jie buvo dažni.

ŠALTINIAI

LM 3(3) – *Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 3 (1440–1498), Užrašymų knyga 3*, Vilnius: Žara, 1998.

LM 9(9) – *Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 9 (1511–1518), Užrašymų knyga 9*, Vilnius: Žara, 2002.

LM 11(11) – *Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 11 (1518–1523), Įrašų knyga 11*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.

LM 20(20) – *Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 20 (1536–1539), Užrašymų knyga 20*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.

LM 225(6) – *Lietuvos Metrika (1528–1547), 6-oji Teismų bylų knyga*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1995.

LM 229(10) – *Lietuvos Metrika (1540–1541), 10-oji Teismų bylų knyga*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

LM 523(1) – *Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 523 (1528), Viešųjų reikalų knyga 1*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006.

LITERATŪRA

Biryła, Mikalaj Vasilevič 1966, *Belaruskaja antrapanimija*, Minsk: Navuka i texnika.
Būga, Kazimieras 1911 [1958], Apie lietuvių asmens vardus, in Idem, *Rinktiniai raš-tai 1*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Jurkėnas, Juozas 1966, *Drevnie složnye imena v piš'mennyx pamjatnikax Velikogo Knja-žestva Litovskogo*, Dissertacija na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskix nauk, Vilnjusskij gosudarstvennyj universitet im. V. Kapsukasa.

LPŽ – Aleksandras Vanagas (red.), *Lietuvių pavardžių žodynas 1–2*, Vilnius: Mokslas, 1985, 1989.

Maciejauskienė, Vitalija 1991, *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.*, Vilnius: Mokslas.

Ragauskaitė, Alma 2005, *XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Rymut, Kazimierz 1999, 2001, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny 1–2*, Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.

Sinkevičiūtė, Daiva 2006, *Lietuvių dvikamienių asmenvardžių trumpiniai ir jų kilmės pavardės*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Sinkevičiūtė, Daiva 2008, Lietuvių dvikamienių vardų su pirmuoju dėmeniu *vaiš-*raidės bruožai, *Blt* 43(2), 263–274.

Sinkevičiūtė, Daiva 2010 (rec.), Zigmas Zinkevičius, Lietuvių asmenvardžiai, 2008, *Blt* 45(1), 145–151.

Sinkevičiūtė, Daiva 2011, Baltų dvikamienių asmenvardžių kamienas *gud-*: ryšiai su *gaud-* ir kai kurie jo variantai, *Blt* 46(2), 299–310.

Sinkevičiūtė, Daiva 2014, Dvikamienių vardų su kamieniu *void-* raidos bruožai lietuvių kalboje, *Blt* 49(1), 163–175.

Sinkevičiūtė, Daiva 2018a, Nežinomi Lietuvos Metrikos senieji lietuvių dvikamieniai asmenvardžiai, *Blt* 53(1), 117–132.

Sinkevičiūtė, Daiva 2018b, Nežinomi Lietuvos Metrikos asmenvardžiai su pirmaisiais apeliatyviniais dėmenimis, *Blt* 53(2), 303–325.

Zinkevičius, Zigmas 1977, *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius, Zigmas 2005, *Krikščionybės ištakos Lietuvoje*, Vilnius: Katalikų akademija.

Zinkevičius, Zigmas 2008, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Daiva SINKEVIČIŪTĖ

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lithuania

[daiva.sinkeviciute@flf.vu.lt]